

Kopecký, Milan

Moudrý rektor kutnohorský

In: Kopecký, Milan. *Nic stálého přítomného : k literárnímu baroku*. Vyd. 1.
Brno: Masarykova univerzita, 1999, pp. 57-63

ISBN 8021022272

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/123088>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

MOUDRÝ REKTOR KUTNOHORSKÝ

Baroko jako jedno z velkých kulturněhistorických období bylo od padesátých let odděleně studováno ve vlasti a v zahraničí. To je vysvětlitelné z minulé politické situace. Přesto i v nepříznivých dobách pokračovala výměna knih a časopisů, ale nemohlo dojít k přímému dialogu odborníků tam, kde se k tomu nabízí nejlepší příležitost, tj. na konferencích a sympoziích. Ke škodě věci se některé pozoruhodné konference ve vlasti konaly v úzkých shromážděních, někdy tak říkajíc za zavřenými dveřmi. Na významné konference v zahraničí se zase čeští a slovenští badatelé těžko dostávali. A tak komunikaci pomáhaly osobní kontakty, které umožňovaly výměnu názorů formou dopisů, separátů studií apod.

V posledních letech si badatelé doplňují odbornou literaturu a z jejich zatím soukromé inventury vyplývá jak lítost nad promarněnými příležitostmi, tak uspokojení nad pracemi, které zde i tam vycházely z pramenů. Šlo samozřejmě o archivní i jiný materiál, který byl odborníkovi z místního hlediska nejdostupnější, takže neplánovaně, ale prospěšně docházelo k popsání některých bílých ploch složité mapy barokní kultury. Přesto stále se na ní často vyskytuje ono pověstné „zde jsou lvi“. Jako by se ti lvi proháněli zvláště v hraničních oblastech, kde spolu sousedí věda a umění. Jedna z takových nepopsaných oblastí je na hranicích historie a beletrie. Zde zaujímá zvláštní postavení jezuitský spisovatel Jan Kořínek, kterého si dnes chceme připomenout. V jeho hlavním spise najdeme mimo jiné tuto báseň:

*Zastavte se, horníci! Tu leží kněz Antoň,
klášteř sedleckého profes,
jenž Hory Kuttenské vyjevil.
Chodě na procházku, po stříbře krácel.
Modle se, velký poklad na Bohu vyprosil:
Spěje, s štěstím se slepě potkal.
Když odpočíval,
země zatím k porodu prutův pracovala.
Probudiv se, o čem se mu ani nezdálo, uzřel:
tři totižto pruty
v jednom oka zamhouření vyrostlé (...).*

A dále v tomto duchu pokračuje bezrozměrné veršování o cisterciáckém mnichovi, který objevil kutnohorské stříbrné doly a jemuž vzdávají chválu vděční horníci. Kam a jak máme zařadit takovou báseň? Jistě by mohla existovat samostatně jako zveršovaná pověst o původu něčeho nebo chvála určitého stavu, jakých mělo baroko dostatek. Nejde však o samostatný útvar, nýbrž o veršovanou součást prozaického celku. Ten patří v širším významu do historiografie, v úzkém smyslu do dějepisectví jednoho města nebo regionu a jednoho tamního stavu. Kniha se jmenovala **Staré paměti kutnohorské**, byla vytištěna v pražské tiskárně Jiřího Černochoa roku 1675 a je jedním ze tří děl vlasteneckého jezuita Jana Kořínka.

Kořínek prožil méně složité osudy než jeho známější řádový spolubratr Bohuslav Balbín. Byl o necelých pět let mladší: narodil se 12. února 1626 v Čáslavi. Stejně jako Balbín vstoupil už patnáctiletý do Tovaryšstva Ježíšova, stejně jako on začal učitelstvím na řádových školách a misijní prací. Zatímco Balbín byl jako učitel zaměřen především na rétoriku, upřednostňoval Kořínek filozofii. Už ve svých 32 letech vydal latinský rozbor peripatetické filozofie a později morálně filozofický spis o čtverém prostředku proti jakémukoli přestoupení mravního řádu. Avšak svým celoživotním pastoračním posláním se Kořínek odlišil od Balbína, směřujícího stále více k soustavné historické práci v klášterní klauzuře.

Řádoví představení velmi rychle rozpoznali Kořínkovu schopnost jednat s lidmi, nenápadně je vést a urovnávat konflikty mezi nimi, a pro tuto vlastnost byl Kořínek později označován slovy „anděl míru“ a „moudrý rektor“. Laskavý a přívětivý Kořínek byl ustanoven rektorem v Litoměřicích a posléze v Kutné Hoře. Odtud sledoval Balbínův zápas se závistníky a nenávistníky, v jejichž čele stál sám místodržící Českého království Bernard Ignác Bořita z Martinic. Kořínek píše v květnu 1674 Balbínovi z Kutné Hory: „Ani byste nevěřil, jak mne trápí Váš stav a všechny ty útisky ze strany nejvyššího purkrabího; vždyť to srdce svírá a odnímá všelikou odvahu k práci, aby se kdo na něco vydal, co by k blahu vlasti mohlo posloužit.“ Avšak Kořínek nebyl pasivním pozorovatelem zpovzdálí. Balbínovu pojetí českých dějin pomáhá svým pestrým obrazem královského města Kutné Hory, v němž Balbína hodnotí jako „českého Livia“. Oba přátelé pak měli možnost uvažovat o historické práci za společného působení v Opavě a nakonec v Klementinu. Tam umírá Kořínek osm let před Balbínem, 12. srpna 1680.

„Staré paměti kutnohorské“ se na jedné straně přiřazují k tvorbě Balbínově, na druhé straně se od ní odlišují svou češtinou. Psát historii česky nebylo ovšem tehdy ničím výjimečným, ale hlavní barokní dějepisci psali buď jen latinsky, jako Balbín, nebo latinsky a česky, jako Pešina z Čechorodu. Použití mateřštiny donutil vlastně Jana Kořínka jeho jazykový materiál, tj. jazyk kutnohorských horníků. Kromě toho měl Kořínek ještě další důvody, které uvádí v předmluvě ke svému čtenáři:

Abych tuto knihu v českém vydal jazyku, trojí příčina mne dohnala. První, abych dokázal, že se za řeč mateřskou, jakž mnozí nepotatili Čechové dělají, nestydím. Druhá, že jsem tuto práci k zalíbení a potěšení nynějších horníků, jenžto větším dílem pouzí jsou Čechové, podnikl. I jakž by mně byli rozuměli, kdybych byl k nim cizím jazykem mluvil? Třetí, že bych byl všech věcí, podle oumyslu svého, v jiné řeči vynésti a vyvésti nemohl. Nebo jednaje o horních pamětech, musil jsem na mnoha místech po hornicku mluvit, to jest horních slov, kde a jak slušelo, užívati. A kdybych byl jinák učinil, byl bych samých špiček a vidliček mezi havíři nasbíral, a smích střepal. Každé umění, ba i to dosti špatné řemeslo, vlastními slovy své věci a nádobí vyslovuje. Jaký by byl filozof, kdyby po filozoficku, a lovec po lovecku, švec po ševcovsku nemluvil? (...). Abych pak se nezdál někomu po hebrejsku mluvit, nýbrž netoliko horníci, ale i jiní Čechové, jimž se tuto knížku čísti přitrefí, mohli mé řeči porozuměti, takto jsem to předešel. Kdekoli se nějaké horničné slovo namátlo, aneb ihned výklad jeho jsem přiložil, aneb jistou literu k němu přisadil, která by čtenáře napomenula, aby pomněl, že to jest slovo horničné; a pokudž chce mu porozuměti, na spodek listu popatřil, kdežto pod touž literou výklad jeho uzří (...).

Opravdu – Kořínkovy „Staré paměti kutnohorské“ jsou bohatou studnicí hornické terminologie: *běhati na púře* znamenalo vozit na kolečkách, *cimrknecht* bylo řemenné sedění, po němž se havíři spouštěli do dolu, *fudrnost* byla ulička v dole, kterou se chodilo nebo něco vozilo, *grády* jsou stupně v dolech, neboť horníci dělili důl na grád hořejší, prostřední a dolejší, *hašpl* je rumpál a *hašplíř* pracovník s rumpálem atd. Z převážné části jde o germanismy snadno vysvětlitelné, protože např. *lún* pochází z Lohn a znamená mzdu, ale zčásti jsou to slova etymologicky neprůhledná, která se za čtyři století od nástupu německých horníků v Kutné Hoře různě vyvinula a byla zpravidla zkomolena. Slova českého původu mají zde většinou jiný než běžný význam, např. *obroční* znamená zbytečný či rezervní, *pecka* je uzel rudy obtížný k dobývání, *ulk* je jáma v dole na nejhlubším místě, do níž se sbíhají vody, *zaslepiti rudu* znamená zamazat ji tak, aby nebyla vidět, atd.

Uvědomíme-li si společenské přehrady 17. století, napadne nás, odkud načerpal velmi vzdělaný a společensky vysoce postavený jezuita speciální hornické vědomosti. Nabízí se domněnka, že z knih. Kořínek jistě prostudoval hornickou literaturu, z níž pro něho nejcennější byl rozsáhlý, více než sto let starý spis Georga Agricoly, městského a hornického lékaře v Jáchymově, kde se podrobně seznámil s důlním zařízením. Avšak Kořínek se především stýkal se starými havíři, vypytał se jich a speciální termíny si zapisoval. Velkou pomoc mu poskytl magistr svobodných umění a filozofie Jiří Čáslavský, kutnohorský horní úředník a senátor. Ten ho také prováděl různými štolami. A tak postupně rostly Kořínkovy odborné znalosti, uložené posléze do spisu meritorně odborného, tj. historického, hornictví vrůstalo do obrazu místních dějin a vše bylo proloženo verši nebo ucelenými básněmi, dokazujícími Kořínkův smysl pro zvuková souznění, jako:

*Lorýři v loru lorují
dílo černé,
pregíři po nich pregují
groše berné.*

Jistě vám neunikly zvukomalebné skupiny, ale smysl vám upřesní poznámka, že lorýři vyvařovali do běla plátky zčernalé od ohně a dýmu a že pregíři na nich vyráželi rázy, tj. vyráželi na mincích znamení.

Kořínkovy terminologické vysvětlivky v textu i jeho diferenční slovníček v závěru „paměti“ jsou kulturněhistoricky nesmírně cenné. Už v samém názvu knihy se vyskytne hornické slovo, které vyznačuje její základní kompozici. „Staré paměti kutnohorské“ jsou totiž vypsány „pod figurou dvaceti drahých rudních kamenů, jimž horníci handštány říkají“. Jde určitě od původu o „Handsteine“, tj. kusy rudy, jež lze vzít co do velikosti do ruky, ale u Kořínka mají posunutý význam kapitoly. Každá kapitola nese název některého kutnohorského dolu. Tak např. první dva handštány se nazývají „Libuše“ a „Mnich“ a pojednávají o založení Kutné Hory.

Pověsti a hlavně zázračné pověsti byly důležitou složkou barokního historismu. Není tedy divu, že Kořínek vysvětluje vznik Kutné Hory z věšty kněžny Libuše a z objevu stříbrných ložisek sedleckým mnichem Antonínem. Kořínek čerpal vydatně nejen z místních pramenů, ale též z humanistických kronik Václava Hájka z Libočan a Eneáše Silvia Piccolominiho. Silvius, pozdější papež Pius II., mu poskytl dost materiálů zejména pro charakteristiku doby husitské a pro odmítavý postoj vůči husitům, především táboritům. V zásadě bylo takové přejímání podepřeno jezuitským názorem na minulost, který v aplikaci na Kutnou Horu znamenal, že její historii utvářeli zbožní obyvatelé a pracovití horníci, kteří v dobách ohrožení statečně bojovali proti nepřátelům a v době husitské proti destruktivním „kacířům“. Kořínek hledá v minulosti hlavně konstruktivní činy, a proto hodně místa věnuje různým kutnohorským kostelům a kaplím i fundacím k nim příslušejícím. Z církevních staveb ovšem první místo zaujímá chrám patronky horníků svaté Barbory. Stavební památky Kutné Hory a její stříbrné doly s dělnými lidmi podnítily podle Kořínka prospěšný pro národ vývoj od původní malé osady v mocné město, soupeřící s Prahou jako druhé nejvýznamnější město v Čechách, které čeští panovníci obdařili štědře různými výsadami.

Výsady a svobody jsou podle Kořínka slavičí zpěvy. Těmi nejlepšími slavičky byli králové Václav II., Zikmund Lucemburský, Jiří z Poděbrad, Vladislav a Ludvík Jagellonský i jejich nástupci z rodu habsburského včetně Rudolfa II. Nejštědřejší vůbec byl Vladislav Jagellonský, který prý svými sedmi privilegii zazpíval sedm krásných sonát.

Slaviček byl erbovním ptákem literárního baroka, jak známe např. z tvorby básníků Fridricha Bridela, Felixe Kadlinského a Ignáce Dlouhoveského i kaza-

telů Kašpara Knittla a Ondřeje Františka de Waldta. Ovšem už Bonaventurova Philomela, nám nezapomenutelně přiblížená Jakubem Demlem, zpívala v gotice a pro gotiku. Bridelova adaptace skladby patrně Peckhamovy je krásným květem české barokní gotiky. Jan Kořínek poslouchal často slavičí tlukot a připadal na myšlenku nějak jej graficky vyjádřit. Vzal si na pomoc jednoho kutnohorského muzikanta a zaznamenal dvacet zvukových řad. Milovníci ptačího zpěvu posoudí, jak slavičímu trylku odpovídají např. tyto řady slabik:

Kvoror pipi tyo tyo tyo tyo tyo fio tyo tyo tyo tyo tyx.

Kució kució kucio kucio kucio kucio kucio.

Tyvú tyvú tyvú tyvú tyvu.

A když Kořínek uvedl jako dvacátou řadu „Zkva zkva tyo tyu zizinzi“, poznamenal: „*To jsou noty a sonáty, jichžto ten medozpěvný ptáček v svém muzicírování užívá. Zná se, že ne tak na papíře zní, jak on sám je svým křtánkem a pysečkem hovoří. Ale kdo by chtěl vlastně do té muziky trefiti, musel by se v slavička proměnit.*“

Dnes se může takováto literatura jevit jako bezobsažná hra, i když má své analogie v českém poetismu a evropském dadaismu. Avšak v 17. století to byla integrální součást baroka: také ptáčci chválili svým zpěvem Stvořitele, i jejich prostřednictvím vedla nepohodlná, leč jistá cesta člověka k Bohu. Po hrubostech třicetileté války zde raší a vzkvétá jemný vztah k přírodě, který bude muset projít ztítěrněním rokoka, aby se naplno rozvinul v romantismu.

Slovo „Slavík“ se vztahovalo také k pojmenování jednoho z kutnohorských dolů a posloužilo i jako název 4. handštánu. Poetické názvy měly též další doly a tedy Kořínkovy kapitoly: Láska, Prsten, Červený lev (...) Handštán osmý, „na vortě Osm velkejch vyklopovaný“ (tedy vybraný na tom místě v dole, kde se právě pracuje), zaznamenává slávu Kutné Hory odvozenou od českých sněmů zde konaných, od členství Kutnohorských v různých státních poselstvích, od přímého obsazování purkmistrovského úřadu králem, od papežského osvobození horníků ze soudních procesů vedených mimo Kutnou Horu, od častých návštěv zahraničních delegací ve městě z různých částí Německa, z Polska, Moskevské Rusi, Turecka i odjinud.

Handštán devátý, vytěžený „v dole Dvou bratří“, líčí vztah Kutné Hory k Praze. Víme, že to nebyl poměr vždy přátelský, jak nám pro dobu husitskou zobrazuje satirické Hádání Prahy s Kutnou Horou jako rozvaděných reprezentantek tábora husitského a Zikmundova. Avšak Kořínek jako harmonizátor s příznačným pro něho dvojverším „Ó znamenitý bratrů pár, mezi nimiž nestal se svár“ vyzvedá hodnotu společné cesty dějinami a společné účasti na různých státotvorných činech.

V 11. handštánu s názvem Boháč jmenuje Kořínek bohaté majitele a obchodníky a mezi nimi i rodinu Ruthardů. Vypráví příběh Jana Rutharda a jeho dcery Roziny, který později posloužil kutnohorskému rodákovi Josefu Kajetánu Tylo-

vi k napsání známé povídky o krasavici zradivší rodné město. Ostatně námětů na beletristická zpracování zanechal Kořínek moderním spisovatelům bohatě! Některá jeho vyprávění jsou pravdivá, jiná těžší z ústního podání. Slyšel je od starců podobně, jako před více než půl tisíciletím slyšel pražský kanovník Kosmas z úst starců vyprávět dávné děje českého lidu.

Pro historické pasáže o Kutné Hoře posloužily Kořínkovi městské knihy a různé letopisy a listiny, z nichž část se týkala také práv a povinností horníků a vůbec jejich života. Byl tvrdý a těžký, ale chráněný aspoň právem na šestihodinový pracovní den. Filozofii starých horníků uložil Kořínek do tohoto veršovaného napomenutí:

*Nejspíš při Horách bohatne,
statek množí,
kdo na svědomí nevadne
při tom zboží.*

*Bud práv dělníku i králi
z horní půdy:
Bůh tě nadělí ze skály
khenem rudy.* (= souběhem mnoha rud)

*Z auspejtu uděl žebráčku, (= z užitku)
též záduší:
najdeš vždy peněz v svém váčku
až po uši.*

*Čím kdo víc uspořuje
a schovává,
tím Bůh méně naděluje
a dodává.*

*Věř těm, jenž toho zkusili
za svých časů
a Fortuně nastavili
hlav i vlasů.*

V této básni se pravidelně střídá osmislabičný verš se čtyřslabičným a střídá se také rým, takže jde o veršovaný útvar tradiční. Avšak Kořínek dovedl vytvořit i básně netradiční s veršem bezrozměrným nerýmovaným. V duchu humanistické poetiky označoval své skladby řeckými nebo latinskými názvy antických útvarů. Tak např. díkůvzdání kněžně Libuši za věštbu slávy Kutné Hory je nadepsáno Eucharisticon, náhrobek objevitele stříbrných žil mnicha Antonína má nadpis Epitaphium, hornická pohádka o Kutné Hoře je Aenigma. Jako Epilogus napsal Kořínek dík a chválu sv. Barboře, z níž vyjímáme:

*Christova choti Barboro,
mé mdloby silná podpora,
Tobě díky převeliký,
sláva věčná, chvála vděčná
budiž času každého.
Kdyby Tvé ruky nebylo,
vše by se bylo zkartilo:
Kutny chvála zle by stála
a horníci snad v temnici
až podnes by vězeli.
Tys mne vzbudila, světice,
v psaní sílila nejvíce,
knih podala, škark dodala
a paměti, jenžto v smeti
od mnoha let ležely.*

Na naše uši zde zaútočily vnitřní rýmy a zvuková souznění i barokní umělecké prostředky. Svými veršovanými vložkami do historické prózy se Kořínek bezděčně přidružoval k básníkům, z nichž ti největší byli jen o málo starší. Nebyl však poetou idylickým jako Václav Michna z Otradovic nebo reflexivním jako Fridrich Bridel, byl vlasteneckým historikem, kterému verš i próza slouží k vylíčení dějin stříbrného města a jeho hornictva. Přitom psal srozumitelně, bez zatěžujících odkazů na odbornou literaturu a bez dlouhých citací, protože (jak říká) „ne vždycky jest milé jelito kroupami nabité“.

Populárně naučnou metodu „Starých pamětí kutnohorských“ ocenilo později národní obrození, kdy knihu znovu vydal sedlecký farář Josef František Devotý s určitým zmírněním původní protireformační tendence. Koncem 19. století se začaly objevovat ukázky z „pamětí“ v několika ročnících ostravského kalendáře Horník. Kořínkovy slavičí sonáty zaujaly vynikajícího překladatele O. F. Bablera tak, že je v roce 1933 otiskl v Notes and Queries jako Song of Birds. Kořínkovu knihu znal – jako mnoho barokních knih – také Vladislav Vančura. Dal se jí inspirovat ve svých Obrazech z dějin národa českého ke kouzelnému vylíčení objevu stříbrných dolů mnichem Michaelem, na něhož překřtil Kořínkova Antonína. Ve starých „pamětech“ vytušil barokní svár vědění a bájení i hledání jistoty v nejistém světě. V tom tkví Kořínkova specifičnost mezi barokními letopisci. Avšak Janu Kořínkovi zůstává také zásluha o věrohodné zachycení hornického slangu. Tím se stal předchůdcem moderního českého studia profesních jazyků.